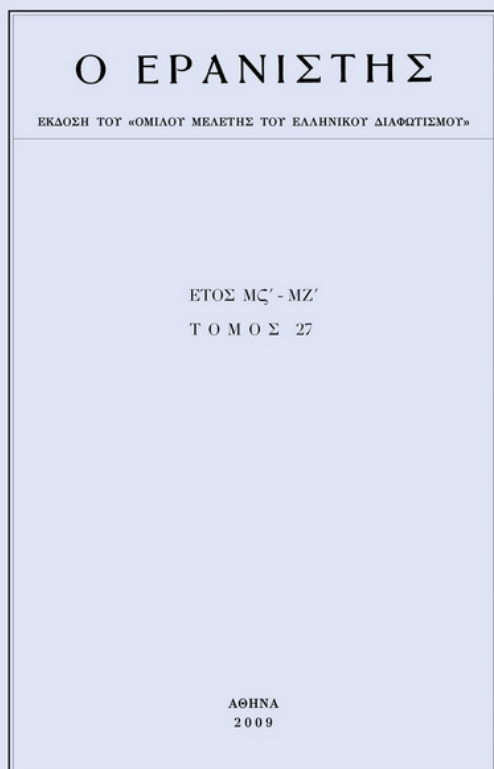

The Gleaner

Vol 27 (2009)

Η χειρόγραφη εκδοχή της εγκυκλίου του πρώην Κωνσταντινουπόλεως Νεοφύτου Ζ' (1802) για τις προσθήκες στην α' έκδοση του Πηδαλίου

Σπύρος Χρ. Καρύδης

doi: [10.12681/er.94](https://doi.org/10.12681/er.94)

To cite this article:

Καρύδης Σ. Χ. (2009). Η χειρόγραφη εκδοχή της εγκυκλίου του πρώην Κωνσταντινουπόλεως Νεοφύτου Ζ' (1802) για τις προσθήκες στην α' έκδοση του Πηδαλίου. *The Gleaner*, 27, 259–262. <https://doi.org/10.12681/er.94>

Η ΧΕΙΡΟΓΡΑΦΗ ΕΚΔΟΧΗ ΤΗΣ ΕΓΚΥΚΛΙΟΥΤ
ΤΟΥ ΠΡΩΗΝ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ ΝΕΟΦΥΤΟΥ Ζ' (1802)
ΓΙΑ ΤΙΣ ΠΡΟΣΘΗΚΕΣ ΣΤΗΝ Α' ΕΚΔΟΣΗ ΤΟΥ ΠΗΔΑΛΙΟΥ

ΑΦΟΡΜΗ ΓΙΑ ΤΗ ΣΥΝΤΑΞΗ τοῦ σύντομου αὐτοῦ σημειώματος ἀποτέ-
λεσε ὁ ἐντοπισμός, ἀνάμεσα στὰ βιβλία τῆς μονῆς Πλατυτέρας τῆς
Κέρκυρας, ἐνὸς ἀντιτύπου τῆς πρώτης ἐκδόσεως τοῦ *Πηδαλίου* (Λειψία
1800) μὲ ἐπικολλημένα τρία φύλλα κειμένου, χωρὶς χρονολογία καὶ
ὑπογραφή συντάκτη, στὰ δύο παράφυλλα τοῦ τέλους. Στὸ κείμενο πε-
ριγράφονται τὰ προηγηθέντα τῆς ἐκδόσεως καὶ κατακρίνονται οἱ προ-
σθήκες τοῦ ἐπιμελητῆ ἱερομονάχου Θεοδωρήτου τοῦ ἐξ Ἰωαννίνων¹
στὶς ὑποσημειώσεις τῶν δύο ἐρμηνευτῶν, τοῦ ἱερομονάχου Ἀγαπίου
καὶ τοῦ μοναχοῦ Νικοδήμου. Ἀρχ.: «Ἐπειδὴ ἡ αὐτοαλήθεια ἐστὶν ὁ
Χριστὸς...». Τελ.: «... Ἐπὶ τοῦτο γὰρ καὶ ἐγένετο τὸ παρὸν ἀποδει-
κτικὸν ἡμῶν γράμμα δι' ἡμετέρας ὑπογραφῆς κατησφαλισθὲν, καὶ διὰ
τὴν σύστασιν τοῦ αὐτοῦ βιβλίου, καὶ διὰ τὸ κοινῇ συμφέρον ἀπάσης
τῆς τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας. Εἴη δὲ ἡ τοῦ Θεοῦ χάρις πᾶσι τοῖς ἐν εἰλι-
κλίῳ ἐπιστολῇ τοῦ πρώην πατριάρχῃ Κωνσταντινουπόλεως Νεοφύτου
Ζ' (1789-1794, 1798-1801), ἡ ὁποία γράφτηκε τὸν Αὐγούστου τοῦ 1802.
Σὲ αὐτὴν περιγράφεται τὸ ἱστορικὸ τῆς πρώτης ἐκδόσεως τοῦ ἔργου,
ἐπισημαίνεται τὸ περιεχόμενο τῶν παρεμβολῶν τοῦ ἱερομονάχου Θεο-
δωρήτου, γνωστοποιεῖται ὅτι «αἱ προσθήκαι αὗται ἐσχεπάζθησαν»,
προφανῶς στὰ ἀντίτυπα ποὺ κατέστη τοῦτο δυνατόν, σημειώνονται οἱ
σελίδες ὅπου ὑπάρχουν οἱ προσθήκες καὶ καλοῦνται, ὅσοι ἀπὸ τοὺς
ἀγοραστές καὶ ἀναγνώστες τοῦ *Πηδαλίου* ἤθελαν, νὰ τὶς ἀπαλείψουν
ἀπὸ τὸ βιβλίον ποὺ κατεῖχαν.²

1. Γιὰ τὸν Θεοδωρήτου καὶ τὶς προσθήκες του βλ. Μ. Γεδεών, «Αἱ παρ' ἡμῖν
συλλογαὶ τῶν ἱερῶν κανόνων κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους», *Ἐκκλησιαστικὴ*
Ἀλήθεια 8 (1887-1888), 41· Ὁ ἴδιος, «Θεοδωρήτου Ἀγιαννίτου τολμηρία», *Ἐκ-
κλησιαστικὴ Ἀλήθεια* 35 (1915), 111-112, 119, 125-127, 134-136, 142-144, 150-
152, 165-167· Παῦλος Μενεβίσογλου, μητρ. Σουηδίας, «Ἡ κανονικὴ συλλογὴ Πη-
δάλιον», *Χαριστεῖον Σερραφείμ Τίμα ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν καὶ πάσης Ἑλλάδος*,
Θεσσαλονίκη 1984, σ. 154-155· Ὁ ἴδιος, «Μὴ ἐπισημανθεῖσαι προσθήκαι τοῦ ἱερο-
μονάχου Θεοδωρήτου ἐν τῷ Πηδαλίῳ», *Κληρονομία* 21 (1989), 195 σημ. 3.

2. Βλ. ἀναλυτικὴ παρουσίαση τοῦ περιεχομένου τῆς ἐπιστολῆς ἀπὸ τὸν Παῦλο Μενε-
βίσογλου, «Ἡ κανονικὴ συλλογὴ», ὁ.π., σ. 152-155. Ἀναλυτικότερα γιὰ τὶς προσθήκες
τοῦ Θεοδωρήτου βλ. Ὁ ἴδιος, «Μὴ ἐπισημανθεῖσαι προσθήκαι», ὁ.π., σ. 197-203.

Ἡ ἐπιστολὴ δημοσιεύτηκε στὴ δεύτερη ἐκδοσὴ τοῦ *Πηδαλίου* (Ἀθήνα 1841, σ. [ς']), ἀπὸ τὸν τυπογράφου καὶ ἐκδότῃ Κωνσταντῖνο Γκαρπολά. Ὁ ἐκδότῃς στὸ σημείωμά του πρὸς τοὺς ἀναγνώστες (σ. ε'), ἀνέφερε ὅτι στὴ δεύτερη ἐκδοσὴ τοῦ *Πηδαλίου* εἶχε ἀπαλείψει τὶς προσθῆκες τοῦ Θεοδωρήτου, τὶς ὁποῖες εἶχε ἀποδοκιμάσει ἡ Μεγάλη Ἐκκλησία μετὰ τὴν πρώτη ἐκδοσὴ, πρὸς ἐπίρρωση δὲ τῆς ἀλήθειας δημοσίευε τὴν ἐπιστολὴ τοῦ πατριάρχῃ Νεοφύτου,³ τῆς ὁποίας ὅμως δὲν προσδιόριζε τὴν προέλευση.

Ἡ ἐπιστολὴ στὴν ἐκδεδομένη τῆς μορφῇ φέρει χρονολογία Αὐγούστου 1802 καὶ ὑπογραφὴ τοῦ πρώην Κωνσταντινουπόλεως Νεοφύτου Ζ'. Ἀπὸ τὴ σύγκριση τοῦ περιεχομένου τῆς μὲ τὴ χειρόγραφη ἐκδοχὴ τοῦ ἀντιτύπου τῆς Πλατυτέρας, πέρα ἀπὸ τὶς μικρὲς διαφορὲς στὸ λεκτικόν, διαπιστώθηκε ὅτι στὴν ἐντυπῇ ἐκδοχῇ παραλείπεται τὸ τελευταῖο τμήμα τῆς ἐπιστολῆς. Μετὰ τὴ δῆλωση τῶν σελίδων ὅπου βρίσκονται οἱ διαπιστωθεῖσες προσθῆκες τοῦ Θεοδωρήτου καὶ τὴν προτροπὴ πρὸς τοὺς ἀγοραστὲς νὰ ἐξαλείψουν τὶς προσθῆκες καὶ νὰ διορθώσουν τὰ βιβλία τους, στὴ χειρόγραφη ἐκδοχῇ τῆς ἐπιστολῆς προστίθεται:

«Προστιθέτω δὲ καὶ τὴν παροῦσαν ὑποσημείωσιν εἰς τὸν ε' κανόνα τοῦ ἁγίου Νικηφόρου, (τὴν ὁποίαν κακῶς ἀφαίρεσεν ὁ ῥηθὲς Θεοδωρήτος, διὰ νὰ δώσῃ ἅδειαν νὰ καταλύουν οἱ Χριστιανοὶ ὀψάρια ἐν τῇ ἑορτῇ τοῦ Εὐαγγελισμοῦ, τυχούσῃ κατὰ τὴν μεγάλῃν Ἑβδομάδα) ἔχει δὲ οὕτω: «Ναὶ μεγάλη εἶναι καὶ κεφάλαιον τῶν ἑορτῶν ἡ ἑορτὴ τοῦ Εὐαγγελισμοῦ, διὰ τὸ αἰδέσιμον ὅμως καὶ σεβάσιμον τῶν παθῶν τοῦ Κυρίου πάντα τὰ τυπικὰ συμφώνως διορίζουσι νὰ μὴ καταλύηται ὀψάριον ἐν τῇ ἑορτῇ ταύτῃ τυχούσῃ κατὰ τὴν μεγάλῃν Ἑβδομάδα, εἰμὴ μόνον ἔλαιον, καὶ οἶνος. ὅρα δὲ καὶ τὸν ἅγιον τοῦτον οὐκ ἀποφαντικῶς λέγοντα ἐν τῷ κανόνι τούτῳ νὰ ἐσθίηται ὀψάριον, ἀλλ' ὑποθετικῶς, ὅτι ἐὰν φάγῃ τινὰς ὀψάριον ἐν τῇ ἑορτῇ ταύτῃ τυχούσῃ τῇ μεγάλῃ Πέμπτῃ καὶ Ἑκτῇ δὲν ἁμαρτάνει, καὶ δὲν εἶπεν ὅτι καλῶς ποιεῖ, ἀλλ' ὅτι δὲν ἁμαρτάνει. πολὺ δὲ διαφέρει τὸ α.ον ἀπὸ τὸν β.ον, ὅρα καὶ τὴν α.ην ὑποσημείωσιν τοῦ ἐξηκουστοῦ ἐννάτου Ἀποστολικοῦ».»⁴

Τὸ κείμενο τῆς ἐπιστολῆς μὲ τὴν ἀνωτέρω προσθήκῃ δὲν εἶναι γνωστό.⁵ Στὴν ὑπάρχουσα βιβλιογραφία ἡ ἐπιστολὴ εἶναι γνωστὴ καὶ σχο-

3. Βλ. καὶ Παῦλος Μενεβίσογλου, «Ἡ κανονικὴ συλλογὴ», β.π., σ. 156.

4. Τὸ κείμενο σχολιάζει τὸν κανόνα ε' τοῦ ἁγίου Νικηφόρου ποὺ ἔχει ὡς ἑξῆς: «Ἀνίσως τύχη ὁ Εὐαγγελισμὸς τῇ μεγάλῃ ε'. ἢ τῇ μεγάλῃ ς'. δὲν ἁμαρτάνομεν, ἀνίσως τότε καταλύσωμεν κρασί, καὶ ὀψάρια».

5. Ὁ Γεδεών ἀναφέρει ὅτι εἶχε ὑπόψῃ ἀντίτυπο τοῦ *Πηδαλίου* μὲ ἐπικολλημένη τὴν ἐπιστολὴ, στὸ μελέτημά του ὅμως γιὰ τὸν Θεοδωρήτο καὶ τὶς προσθῆκες

λιάζεται από την έντυπη έκδοσή της στη δεύτερη έκδοση του *Πηδαλίου* και από τις ανατυπώσεις της. Ἡ ἐπιστολή πού δημοσίευσε ὁ Γκαρπολάς τὸ 1841 πιθανὸν δὲν περιεῖχε τὸ ἀνωτέρω τμήμα. Στὴν ὑπόσημείωση τοῦ 5ου κανόνα τοῦ ἁγίου Νικηφόρου (σ. 437) δὲν ἔχει προστεθεῖ τὸ ἀνωτέρω κείμενο. Ἀντίθετα ἡ σημείωση περιέχει σχόλιο τὸ ὁποῖο ἀφορᾷ τὸν προηγούμενο, τὸν 4ο κανόνα, πού ἀναφέρεται στὶς ὑπὲρ τῶν ἀποθανόντων ἐλεημοσύνες. Τὸ λάθος στὴν ἀντιστοίχιση κειμένου καὶ σημειώσεων ξεκινᾷ ἀπὸ τὴ σημείωση ἡ ὁποία ἀφορᾷ τὸν κανόνα α', σημείωση πού ἔχει τοποθετηθεῖ στὸ τέλος τοῦ κανόνα β' καὶ φτάνει ἕως καὶ τὸν κανόνα ε' ὁ ὁποῖος μᾶς ἐνδιαφέρει. Τὸ λάθος προέκυψε ἔπειτα ἀπὸ τὴν ἀπάλειψη τῶν κειμένων πού ὅριζε ἡ πατριαρχικὴ ἐπιστολή, ἔνα ἀπὸ τὰ ὁποῖα ἦταν ἀκριβῶς ἡ πρώτη σημείωση τῆς σελίδας 504 τῆς ἐκδόσεως τοῦ 1800, μὲ θέμα τὴ σιμωνία, ἡ ὁποία βρισκόταν στὴν ἴδια σελίδα μὲ τοὺς πέντε πρῶτους κανόνες τοῦ ἁγίου Νικηφόρου. Στὴν ἐκδοση τοῦ 1800 (σ. 504) ὁ 5ος κανόνας δὲν φέρει καμιά σημείωση, οἱ δὲ ἄλλες σημειώσεις πού ἀφοροῦν τοὺς ὑπόλοιπους κανόνες εἶναι ὁρθὰ ἀντιστοιχισμένες.

Μὲ τὸν ἴδιο λαθασμένο τρόπο εἶναι δομημένο τὸ κείμενο στὴν τρίτη ἐκδοση πού ἔγινε τὸ 1864 (σ. 726), στὴν τέταρτη ἐκδοση τοῦ 1886 (σ. 585) καθὼς καὶ στὶς μεταγενέστερες ἐκδόσεις τοῦ *Πηδαλίου* πού ἀναπαράγουν φωτοαναστατικά τὴν τρίτη ἐκδοση (βλ. τὴν ἕκτη ἐκδοση ἀπὸ τὸν ἐκδοτικὸ οἶκο τοῦ Ἀστέρος, Ἀθήνα 1957, σ. 726). Στὴν 13ῃ ἐκδοση τοῦ *Πηδαλίου* ἀπὸ τὶς ἐκδόσεις Ἀστέρος-Παπαδημητρίου (Ἀθήνα 2003), στὸν ε' κανόνα τοῦ ἁγίου Νικηφόρου δὲν ὑπάρχει πλέον ἡ σημείωση, ἡ ὁποία ἔχει τεθεῖ στὴ σωστή της θέση, δηλαδὴ στὸν τέταρτο κανόνα. Ἀντίθετα στὴν ἐκδοση τοῦ *Πηδαλίου* ἀπὸ τὸν Β. Ρηγόπουλο (Θεσσαλονίκη 2003), ἡ ὁποία ἐπίσης ἀναπαράγει τὴν τρίτη ἐκδοση τοῦ 1864, τόσο ὁ τέταρτος κανόνας ὅσο καὶ ὁ πέμπτος φέρουν ἐνδειξη παραπομπῆς μὲ δείκτη 4 καὶ παραπέμπουν στὴν ἴδια σημείωση. Τὴν ἀφαίρεση τῆς σημείωσης εἶχε ἐπισημάνει ὁ Νικόδημος Ἀγιορείτης στὰ συγγράμματά του *Συναξαριστῆς* (α' ἐκδοση 1819) καὶ *Εορτοδρόμιον* (α' ἐκδοση 1836),⁶ χωρὶς ὅμως κανεὶς ἀπὸ τοὺς νεότερους ἐκδότες τοῦ *Πηδαλίου* νὰ προβεῖ στὴν ἀναγκαία προσθήκη, ἀφοῦ δὲν ἦταν γνωστὸ τὸ κείμενο πού εἶχε ἀπαλειφθεῖ. Στὴ χειρόγραφη ἐκδοχή τοῦ κειμένου τῆς ἐπιστολῆς τοῦ πατριάρχου Νεοφύτου δὲν ἐπισημαίνεται μόνον ἡ ἀφαίρεση, ἀλλὰ προτείνεται καὶ ἡ προσθήκη τοῦ κειμένου τῆς σημείωσης, τὸ ὁποῖο εἶναι ἐν τέλει συντομότερο ἀπὸ ὅ,τι εἶχε ἀρχικὰ ὑποτεθεῖ. Ἐκτιμᾶται ὅτι ἡ ἐπιστολή τοῦ πατριάρχου Νεοφύτου ἐκτυπώθηκε,

στηρίζεται στὴν έντυπη ἐκδοχή της (Μ. Γεδεών, «Θεοδωρήτου Ἀγιαννίτου τολμηρία», ὁ.π., σ. 135).

6. Βλ. Πάυλος Μενεβισογλου, «Μὴ ἐπισημανθεῖσαι προσθήκαι», ὁ.π., σ. 204.

πιθανόν το 1802 ή λίγο αργότερα, και ότι διανεμήθηκε σε όσους κατείχαν ήδη το *Πηδάλιο*,⁷ αντίτυπό της όμως δεν έχει εντοπιστεί. Το βέβαιον είναι ότι η έπιστολή κυκλοφόρησε χειρογράφως και ότι επικολλήθηκε σε διάθετα αντίτυπα. Τοῦτο τεκμαίρεται ἀπὸ τὸ ἀντίτυπο τῆς μονῆς Πλατυτέρας, ἀπὸ τὰ δύο ἀντίτυπα ποὺ φυλάσσονται στὴ Βιβλιοθήκη τῆς μονῆς Ἀγίου Ἰωάννου Θεολόγου Πάτμου, στὰ ὁποῖα ἐπίσης ὑπάρχει ἡ ἐγκύκλιος ἐπιστολή σε χειρόγραφη μορφή,⁸ καθὼς καὶ ἀπὸ σημεῖωμα ποὺ δημοσίευσε ὁ Μ. Γεδεών, στὸ ὁποῖο ἀναφέρεται μεταξὺ ἄλλων ὅτι ὁ Νικόδημος

«τὰς προσθήκας ταύτας τὰς ἔσβεσε μετ' ἐξίρισι καὶ χαρτί διὰ νὰ μὴ φαίνονται παντελῶς εἰς ὅσα βιβλία ἀπὸ τὰ τυπωθέντα ἦλθον εἰς τὰς χεῖρας τοῦ εἰς τὸ "Ἁγιον Ὅρος, ἀπὸ τὰ ὁποῖα εἶδον καὶ ἕνα εἰς τὰς χεῖρας τοῦ κ. Φιλοθέου προεστῶτος τοῦ ἐν τῷ Ὁρτάκιοι Ἀγίου Φωκᾶ καὶ εἶχε καὶ γράμμα τοῦ κ. Νεοφύτου πατριάρχου καταδικάζον τὰς προσθήκας τοῦ Θεοδωρήτου, καὶ κολλημένον ὀπισθεν μετ' ἐξίρισι καὶ αὐτό. Εἶδον ἀπὸ τὰ αὐτὰ καὶ ἄλλο ἓν, τὸ ὁποῖον ἦτον ἀπάτητον, διότι ἦτον ἀπὸ ἐκεῖνα, ὁποῦ δὲν ἐπῆγαν εἰς τὸ "Ἁγιον Ὅρος, ἀλλὰ ἐστάλησαν εἰς τοὺς κατὰ τόπους παραγματευτάς.»⁹

Στὸ ἀντίτυπο τῆς μονῆς Πλατυτέρας καθὼς καὶ σὲ ἐκεῖνο τῆς Γενναδείου Βιβλιοθήκης δὲν ὑπάρχουν παρεμβάσεις στὶς ἐπίμαχες σελίδες τοῦ βιβλίου. Ἀντίθετα, στὸ ἀντίτυπο τῆς Ἑθνικῆς Βιβλιοθήκης (ΕΒΕ, Θεολ. 10327) τὰ κείμενα πρὸς ἀπαλοιφὴ εἶχαν καλυφθεῖ. Σήμερα στὰ σημεῖα αὐτὰ ὑπάρχουν ὑπολείμματα λευκῆς κόλλας.

ΣΠΥΡΟΣ ΧΡ. ΚΑΡΥΔΗΣ

7. Μ. Γεδεών, «Θεοδωρήτου Ἀγιαννίτου τομηνρία», β.π., σ. 111· Παῦλος Μενεβίσσολου, «Ἡ κανονικὴ συλλογὴ», β.π., σ. 155 σημ. 31.

8. Έμμ. Ν. Φραγκίσκος – Χρυσ. Φλωρεντής, *Πατριακή Βιβλιοθήκη. Κατάλογος τῶν ἐντύπων (15ος-19ος αἰ.)*, Α' 1479-1800, Ἀθήνα 1993, ἀρ. 891.

9. Μ. Γεδεών, β.π., σ. 111.